

AVRUPA'DA YÜKSELEN İSLAMOFOBİ VE MEDENİYETLER ÇATIŞMASI TEZİ

Murat AKTAŞ*

Özet

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte uluslararası politika önemli değişimlere sahne olurken İslam, komünizm yerine en önemli düşman olarak ikame edilerek, Medeniyetler Çatışması tezi, Batı ile Müslümanlar arasında çatışmayı savunan en önemli araçlardan biri olarak kullanıldı. Bu teoriye göre Soğuk Savaş'tan sonra gelişecek olan çatışmalar ideolojik değil kültürel nedenlerden doğacaktır. 21. yüzyıl Batı uygarlığı ile diğer uygarlıklar arasında, özellikle de Batı, İslam ve Konfüçyüs uygarlıkları arasında çatışmalara sahne olacaktır. Dünyada büyük yankı uyandıran bu teori tartışılırken, istatistikler, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Avrupa ülkelerinde Müslümanlara karşı İslamofobi olarak adlandırılan bir sosyal, kültürel, ekonomik ayrımcılık ve hoşgörüsüzlüğün geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu makale, Avrupa'da yükselmekte olan İslamofobi ile Medeniyetler Çatışması tezi arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medeniyetler Çatışması, İslamofobi, İslam ve Avrupa.

Rising Islamophobia in Europe and the Clash of Civilization Theory

Abstract

The end of the Cold War has included major changes in international politics and Islam has rapidly replaced "communism" in the role of principal enemy of the Western world. The Clash of Civilizations theory has been used as one of the main instruments of the conflict between Islam and Western world. This theory contends that in the post-Cold War world the crucial distinctions between people will be cultural rather than ideological or economical. According to this theory the 21st century will witness struggles between Western civilization and others, especially the Western, Islamic and Confucian civilizations. Therefore, the statistics reflect that a strong social, cultural and economic discrimination and intolerance against Muslim inhabitants called Islamophobia has gradually spread to the European

---

* Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı.

countries since the end of the Cold War. This article aims to analyze the relationships between rising Islamophobia, in Europe and The Clash of Civilisations theory.

Keywords: *Clash of Civilizations, Islamophobia, Islam and Europe.*

Giriş

Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalı müttefikleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve müttefikleri arasında iki kutuplu bir çekişmeye sahne olan dünyada, her bir kutup öteki için bir nevi karşıt güç ve denge unsuru oluşturmaktaydı. Ancak Berlin Duvarı'nın yıkılması, komünizmin çökmesi ve liberalizmin zaferini ilan etmesiyle birlikte, ulus devletler önemli oranda küreselleşmenin baskılarına boyun eğmek zorunda kaldı. Sınırlar ticaret ve finans hareketleri açısından sınırlayıcı olma durumlarını yitirirken, yeni neo-liberal ekonomik düzende, ABD'nin ticaret üzerindeki etkisi çok daha fazla hissedilmeye başlandı. ABD ve Avrupa ülkelerinin bu düzeni sürdürebilmesi için Berzezinski'nin deyimleriyle; mevcut düzen kendisini koruyucu küresel bir siyasi ve askeri güce ihtiyaç duymaktaydı.¹ İşte bu yüzden yıkılan komünizmin yerine yeni bir düşman gerekliydi. Böylece bazı Amerikalı düşünce kuruluşları ve medya organları yeni bir düşman arayışına girerken, İslam ve Müslümanları, yıkılan komünist bloğun yerine, Batı uygarlığına karşı düşman olarak işaret eden fikirler üretilmeye başlandı. Bu görüşlerin en çok tartışılanı ise Batı ile İslam uygarlıklarını karşı karşıya getiren Amerikalı siyaset bilimci Samuel Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezi olmuştur.

Böylece Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlara karşı 1990'lı yıllardan itibaren gelişen ayrımcılık, dışlama ve fiziki saldırılar da giderek artmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'de artmaya başlayan Müslüman karşıtlığı, ardından Almanya, Avusturya, İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi Avrupa ülkelerde de giderek yayılmıştır. Avrupa ülkelerinde yapılan anketler İslamofobi olarak adlandırılan bu kaygı verici gelişmelerin son yıllarda daha da arttığını göstermektedir. Dolayısıyla günümüzde Avrupa'da adeta bir salgın haline gelen İslamofobinin ortaya çıkışı ve yükselişinin arka planındaki etmenlerin doğru tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bazılarının 11 Eylül saldırıları ve El Kaide gibi örgütlerin saldırılarına bağladığı İslamofobinin tarihsel ve kültürel kökenleri nelerdir? Avrupa'daki bu İslam karşıtlığının yükselmesinde *Medeniyetler Çatışması* Tezinin rolü nedir? Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezi doğrulanıyor mu? Bu sorulara cevap arayarak Avrupa ülkelerinde gittikçe yükselmekte olan İslamofobi ve *Medeniyetler Çatışması* tezi arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada, öncelikle İslamofobi kavramı, tarihsel kültürel kökenleri ve ardından *Medeniyetler Çatışması* tezi ele alınacaktır.

¹ Zbigniew Berzezinski, **Tercih, Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?**, çev. Cem Küçük, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2. Baskı, 2005, s.14.

Avrupa ve İslamofobi

Avrupa ülkelerinde yapılan kamuoyu yoklamaları, bu ülkelerde yaşayan Müslümanlara karşı bir ayrımcılık ve nefretin gelişip yayıldığını göstermektedir. Avrupa Birliği'nin 27 ülkesinde 23,500 kişi üzerinde kapsamlı bir araştırma yapan 'European Union Agency for Fundamental Rights' (FRA) yayınladığı bir ankette bu ülkelerde yaşayan her üç Müslüman'dan birinin sadece son bir yılda mutlaka ayrımcılıkla karşılaştığını ve her on Müslüman'dan birinin de saldırı veya aşağılanmaya maruz kaldığını göstermektedir. Ankete katılan her dört kişiden biri ise son 12 ayda polis tarafından kontrol edildiğini belirtmektedir. Bunların yüzde 40'ı maruz kaldıkları bu ayrımcılık ve saldırıların sebebini kültürel kökenlerine bağlamaktadır. Yaşadıkları ülkenin vatandaşı olan Müslümanların yüzde 27'si ayrımcılığa uğradığını belirtirken, vatandaş olmayanlarda bu oranın yüzde 41 olduğu görülmektedir.² Araştırmalar, alınan önlemlere rağmen Müslümanların sosyal, kültürel, ekonomik alanda ve kamusal yaşamda ayrımcılığa uğradığını göstermektedir.

Merkezi Washington'da bulunan PEW Araştırma Merkezi'nin dini temel olarak dünyadaki nüfus artışını analiz ettiği "Küresel Müslüman Nüfusun Geleceği: 2030 Öngörüsü" raporunda "20 yıl sonra her dört kişiden biri Müslüman olacak" denilerek Hıristiyan dünyası uyarılmaktadır. Rapora göre; Avrupa'da 2010 yılında 44 milyon olan Müslüman nüfusun 2030 yılında 58 milyona çıkması beklenmektedir. Müslümanlar 2010 yılında Avrupa nüfusunun yüzde 6'sını oluştururken, 2030 yılında bu oranın yüzde 8'e ulaşması tahmin edilmektedir. Müslümanlardaki nüfus artışının daha yüksek olduğu vurgulanan raporda, gelecekte Müslümanların Avrupa'daki toplam nüfusun yüzde 10'unu oluşturabileceği kaydedilmektedir. Belçika'da Müslüman nüfusun artışı yüzde 6'dan yüzde 10,2'ye çıkarken, Fransa'da yüzde 7,5'tan yüzde 10,3'e çıkmaktadır. Almanya'ya bakacak olursak, ülkede yaklaşık 4 milyon 100 bin Müslüman yaşamaktadır. 2030 yılında Almanya'daki Müslüman sayısının 5 milyon 500 bine yükseleceği öngörülmektedir.³

Bu tür anket ve araştırmaların sık sık yapıldığı Avrupa'da göçmenler, özellikle de Müslüman göçmenler bir tür tehdit olarak işaret edilerek bunlara yönelik bir kuşku ve korku oluşturulmaktadır. Kitle iletişim araçları ile yayılan bu korkular toplumda bir İslam karşıtlığının yükselmesine neden olmaktadır. Özellikle göçmenleri siyasi malzeme olarak kullanan muhafazakar, popülist ve aşırı sağcı siyasi partiler içerisinde yaygın olarak dillendirilen İslam karşıtlığı ve Müslüman düşmanlığı gittikçe artmakta ve kaygı verici boyutlara varmaktadır. Zira ekonomik krizle birlikte artan işsizlik ve güvenlik sorunundan Müslüman göçmenleri sorumlu

²EU-MIDIS, "Enquête de l'Union européenne sur les minorités et la discrimination", http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/663-FRA-2011_EU_MIDIS_FR.pdf, (10.01.2013).

³ PEW, "The Future of the Global Muslim Population Projections for 2010-2030", Analysis, January 27, 2011, <http://www.pewforum.org/The-Future-of-the-Global-Muslim-Population.aspx>, (10.01.2013).

tutan bu siyasi çevreler, İslam karşıtlığı ve Müslüman düşmanlığını sürekli bir propaganda aracı olarak kullanmakta ve bu yolla oylarını arttırmaktadırlar.⁴ Bu siyasi partiler sadece göçmenlere ve Müslümanlara karşı değil aynı zamanda Avrupa Birliği'ne karşı da propaganda yaparak milliyetçi hatta ırkçı görüşler yaymaktadırlar. Avrupa Birliği ülkelerinde son yıllarda yapılan seçimlere baktığımızda Avrupa'daki aşırı sağcı, milliyetçi, popülist, göçmen ve Müslüman düşmanı partilerin önemli oranda oylarını arttırarak siyasi aktör haline geldiği görülmektedir.

22-25 Mayıs 2014 tarihlerinde tüm Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde gerçekleşen Avrupa Parlamentosu (AP) seçim sonuçlarına genel olarak bakıldığında, birçok ülkede aşırı sağ partilerin yüksek oy oranlarına ulaştığı görülmektedir. Avrupa'daki en eski ve köklü aşırı sağ partilerden biri olan Fransa'daki aşırı sağcı Ulusal Cephe (Front National) Partisi 2009'da yüzde 6.3 oy alırken, 2014 AP seçimlerinde yüzde 24.95 oranında oy alarak birinci parti oldu. Avrupa şüphecilüğünün en güçlü olduğu İngiltere'de de Bağımsız Parti (UK Independence Party) 2009'da aldığı yüzde 16.09 oy oranını, 2014 AP seçimlerinde yüzde 26.77'e çıkararak ülke genelinde birinci sıraya yükseldi. Almanya'da ise ilk defa AP seçimlerine katılan aşırı sağcı Almanya için Alternatif Partisi (AfD) yüzde 7 oy oranıyla 7 sandalye kazandı. Bu eğilim sadece Avrupa'nın göç alan merkez ülkelerinde değil, çevre ülkelerde de görülmektedir. Yunanistan'da ekonomik kriz sonrası öne çıkan aşırı sağcı Altın Şafak (Golden Dawn) partisi yüzde 9.38, Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) ise yüzde 19.7 oy oranına ulaşmıştır. Macaristan'da ise aşırı sağ Jobbik Partisi 2009'da elde ettiği yüzde 14.77 oy oranını korumuş ve 2014 seçimlerinde de seçmenin yüzde 14.68 oyunu almıştır. Danimarka'da ise 2009'da sadece yüzde 14.8 oy olan Danimarka Halk Partisi (DPP) 2014'te oylarını yüzde 26.6'ya yükseltmeyi başarmıştır.⁵

Avrupa'da aşırı sağın yükselişinin ilk belirtisi, Avusturya'da 1999 yılında Jörg Haider liderliğindeki FPÖ -Özgürlükçüler Partisi'nin yüzde 26 oy alması ile gündeme gelmiştir. Fransa'daki Ulusal Cephe'nin oy oranının 2002 yılında ilk kez yüzde 16'ları bulması tehlikenin Avusturya'ya özgü olmadığını göstermiştir. Yine Bulgaristan'da Türk karşıtı ve anti-semitik ATAKA'nın, İsviçre'de İsviçre Halk Partisi'nin (SVP) oy oranı yüzde 26'ları bulmuştur. Danimarka'da Danimarka Halk Partisi'nin (Dansk Folkeparti), oy oranı yüzde 12'leri aşınca dikkatleri üzerine çekmiştir. Yine Norveç'te göçmenlere karşı politikaları ile tanınan Gelişim Partisi'nin (Fremskrittspartiet), oy oranı zamanla yüzde 23'lere dayanıp ülkenin ikinci partisi olurken, Hollanda'da liderleri Geert Wilders'le tanınan Özgürlük Partisi'nin (PVV) oy oranı yüzde 15'leri aşınca ülkedeki çok kültürlülüğü tehlikeye attığı yorumlarına neden olmuştur. Bu partilerin yükselişleri ve bazı ülkelerde

⁴ Murat Aktaş, "Avrupa'da İslamofobi ve Türkiye'nin AB'ye Üyeliği", **2. Kriz ve Kritik Konferansları, Avrupa Birliği'nin Krizi ve Kritisini Konferansı** Bildiri, Sakarya Üniversitesi, 25-26 Nisan 2012.

⁵ Yüksel Alper Ecevit, Özgür Ünal, Selcen Öner, Merve Özdemirkıran, Avrupa Parlamentosu Seçimleri ve Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi, **Betam, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi**, Araştırma Notu, 14/167, 4 Haziran, 2014.

hükümet ortağı olmaları, gidişatın vahametini gözler önüne sermektedir. Almanya'da yaşanan "Dönerci Cinayetleri"⁶ ve Yunanistan'da zaman zaman şiddet olaylarına da karışan Altın Şafak Partisi – Hrisi Avgi'nin seçimlerde oylarını arttırması olayın ciddiyetini ortaya koymaktadır.⁷ Avrupalı sağcı liderler de liberal kanatlarının zayıfladığını ve aşırı sağın yükselişini önlemekteki başarısızlıklarını itiraf etmektedirler. İlk olarak Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in 2010 Ekim'inde itiraf ettiği bu gerçeği, daha sonra Şubat 2011'de İngiltere Başbakanı David Cameron ve dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy de ifade etmiş ve Avrupa'da çok kültürlülüğün sonunun geldiğini söylemişlerdir.⁸

Avusturya'da III. Reich dönemi nostaljisi ile siyaset yapan Avusturya Özgürlükçüler Partisi, 2013 seçimlerinde yüzde 20 oranında oy alarak parlamentoya 42 milletvekili göndermeyi, Yunanistan'da açık açık AB karşıtı ve yabancı düşmanı görüşler savunan Altın Şafak Partisi "Yunanistan Yunanlılarıdır" sloganı ile Mayıs 2012'deki seçimlerde parlamentoya girmeyi başarmıştır. Tümü aşırı sağ çizgide olan bu siyasi partiler, Hristiyanlık ve Nazi sembolleri kullanarak, neo-popülist⁹ harekete dönüşerek, siyasi tehdit oluşturmaktadırlar. Yeni kuşaktan yüzlerle sözcülerini yenileyen bu hareketler, ajandalarını ve programlarını ise İslam'ı hedef göstermek suretiyle güncellemiş bulunmaktadır.¹⁰

İslamofobi Kavramının Kökeni

İslamofobi olarak adlandırılan bu İslam karşıtlığı, İslam kelimesine phobia kelimesi eklenerek türetilmiştir. Yunan mitolojisinde dehşet ve korku tanrısı olarak bilinen "phobos" kelimesinden türetilen fobi (phobie veya phobia) genel olarak korkuyu ifade etmekte ve eklendiği kelimelere korku anlamı yüklemektedir. Fobi veya fobia, normal koşullarda korkulmayacak belli bir durum ya da nesne karşısında ortaya çıkan olağan dışı korku halini anlatmaktadır¹¹. Örneğin kapalı alan korkusunu

⁶ Murat Çiçek, "Avrupa'daki Sorunlar: Almanya'da Uyanan Dev", **Politika Akademisi**, <http://politikaakademisi.org/avrupadaki-sorunlar-almanyada-uyanan-dev/>, (25.12.2013).

⁷ George Iordanou (2013), "Golden Dawn is growing -Europe must help curb the rise of the far right", **The Guardian**, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/19/golden-dawn-europe-greek-cypriot>, (25.12.2013).

⁸ Ozan Örmeci, "Avrupa'da Aşırı Sağın Önlenemez Yükselişi", **Politika Akademisi**, <http://politikaakademisi.org/avrupada-asiri-sagin-onlenemez-yukselisi/>, (25.12.2013).

⁹ Neopopülizm: Yeni popülizm veya medya popülizmi olarak da bilinen neopopülizm 21. yüzyılın başında ortaya çıkan, başlangıçta özellikle Latin Amerika ülkelerinde etkili olan siyasi ve kültürel bir harekettir. Neopopülizm aynı zamanda çalışan kesimin demokratik ideallere yönelik taleplerini ifade eden ekonomik ve sosyal bir düzen olarak yorumlanmaktadır. İmtiyazlı elitlere karşı halkın gücünü ve mücadelesini ifade eden yeni popülizm 20. yüzyıl popülizminden farklı bir hareket olarak kabul edilir. Klasik sağ sol tutumlardan ziyade günümüzde çeşitli sosyal medya ve elektronik ortamlarda propagandasını yaparak kendisini duyuran bir hareket olarak bilinmektedir.

¹⁰ Nilüfer Göle, "La montée de l'islamophobie en Europe", Bertrand Badie et Dominic Vidal, (eds.), **Puissances d'Hier ed Demain, L'Etat du Monde 2014**, La Decouverte, Paris, 2013, s.29.

¹¹ Orhan Öztürk, **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları**, Ankara, 1992, s. 241.

ifade eden kloströfobia (clostrophobia) bu şekilde oluşturulmuştur. Burada anlatılan korkunun semptomları psikolojik sıkıntının işareti olarak kabul edilmektedir. Genel olarak çocuklarda ve yetişkinlerde yaşanabilen bir dizi farklı psikolojik sıkıntıyı ifade eden kavram endişe ve histeri ile bağlantılı bir şekilde ele alınmaktadır. Endişe bozukluklarının en yaygın biçimleri olarak ele alınan fobiler, genel olarak irrasyonel bir korku ile karakterize edilmektedir. Korku düzeyinin kişinin kontrolünden çıkarak rahatsızlık vermesi ve endişeye dönüşmesi ile korkular fobiye dönüşebilmekte ve bazen panik atağa yol açabilmektedir. Dolayısıyla fobi tedavi edilmesi gereken bir tür hastalık olarak görülmektedir. O halde “İslamofobi” de iyileştirilmesi gereken bir rahatsızlık olarak tanımlanabilir.

Diğer yandan fobi veya fobia ayrıca eklendiği kelimelere korkunun yanı sıra kelimenin anlattığı olgu, nesne veya duruma karşı bir tür kin ve nefret besleme anlamı da yükler. Yabancı düşmanlığı anlamına gelen zenofobi (xenophobia) buna örnek gösterilebilir. Dolayısıyla İslamofobi genel olarak: İslam ve/veya Müslümanlara karşı kin, nefret veya düşmanlık besleme veya onlara güvenmeme, onlardan şüphe duyma, İslam’dan korkma şeklinde tanımlanabilir. Aslında yapay olan, yani Kentel’in söylemiyle Batı’da “inşa edilmiş” bir korku olarak ortaya çıkan “İslamofobi” yeni zamanların ürünü olsa da, öncelikle, İslam korkusunun aslında pek yeni ve özel bir durum olmadığını belirtmek gerekmektedir. Kuşkusuz Batı’da, Arapların İspanya’yı fethinden beri ya da Osmanlı’nın Avrupa içlerine ilerleyişinden bu yana İslam’a veya Müslümanlara dair bir korkudan söz etmek mümkün olsa da, öncelikle burada “İslamofobi” kelimesinin içindeki “fobi” kısmına dikkat çekmekte yarar vardır. “Fobi” somut bir durum karşısında duyulan “korku” olmaktan ya da yani bir “gerçekliğe” tekabül etmekten ziyade, hayatı sürekli etkileyen ve bir “takıntıya”, bir “hayale” işaret eden bir duygu haline tekabül etmektedir. “İslam” ve “fobi” kelimelerinin yan yana gelmesi ise aslında İslam’ın yaratmadığı, İslam’dan kaynaklanmayan bir korkuya, başka bir deyişle, “yaratılmış” ya da “icat edilmiş” bir korkuya işaret etmektedir. Genellikle İslam dairesinin dışında kalan insanların, İslam hakkında duydukları icat edilmiş bu korkunun temelinde ise çok daha basit ve temel bir “öteki” korkusunun yeniden ve yeni biçimler altında üretilmiş olması yatmaktadır.¹²

İslam ve Müslümanlara duyulan korku anlamında kullanılan İslamofobi kavramının sık sık İslam karşıtlığı ile eş anlamlı olarak da kullanıldığına tanık olunmaktadır. Literatürde her ne kadar İslamofobi ile anti-İslamizm kavramları eş anlamlı ve geçirgen olarak kullanılıyor olsa da, Kadir Canatan, bu iki kavramın tekabül ettiği olgular alanının birbirinden ayrılması ve dolayısıyla farklı anlamlarda kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre İslamofobi daha sosyolojik bir kavram olarak, Batılı toplumların İslam karşısındaki korku, nefret, kınama, küçümseme gibi tutumlarını dile getirmektedir. Bu duyguların temelinde aile, sosyal çevre, eğitim ve medya gibi kurumlar aracılığıyla aktarılan ve yeniden üretilen

¹²Ferhat Kentel, “İslamofobi” Vesilesiyle Türkiye’nin Fobilerine Bakmak”, **İslamofobi Kolektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Sempozyum Tebliğleri**, 30 Nisan-1 Mayıs 2010 Sivas, Ankamat Matbaacılık, Ankara, 2012, s. 133-134.

tarihsel ve kültürel önyargılar yatmaktadır. Bu durumda İslamofobinin iki boyutunu birbirinden ayırt etmek mümkündür: Tutum, kanaat ve davranışlarda görünür hale gelen “güncel” boyutu (ki bu güncel İslamofobi olarak adlandırılabilir) ve bu görünür olguları besleyen tarihsel ve kültürel kaynaklar yönü (bu boyut ön yargılar ve basmakalıp yargılar olarak adlandırılabilir).¹³

İlgili literatür içerisinde akademisyenler tarafından kaleme alınan bilimsel yayınlar ve araştırma merkezleri tarafından hazırlanan raporlar incelendiğinde, İslamofobi'nin daha çok “önyargı” (prejudice), “ayrımcılık” (discrimination), “dışlanma” (exclusion), “şiddet” (violence) gibi kavramlara atfen tanımlandığı görülür. “Önyargı” ile Batı medyasında ve Batılıların gündelik hayatında Müslümanlar aleyhine sergilenen tutum ve tavırlar kastedilir. “Ayrımcılık” kavramı Müslümanların iş ve çalışma hayatında, eğitim ve sağlık hizmetleri alımında karşılaştıkları farklı uygulamaları, zorluk ve sıkıntıları ifade eder. “Dışlanma” ile anlatılan ise Müslümanların yönetim mekanizmalarına dâhil edilmemeleri, siyasi ve demokratik haklarını kullanmaktan yoksun bırakılmaları durumudur. Müslümanlar tarafından yapılan sözlü sataşmalar ile fiziki saldırılar da “şiddet” kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. İslamofobi ile ilgili yapılan tanımlamalar da “ırkçılık” (racism), “yabancı düşmanlığı” (xenophobia), “Yahudi düşmanlığı” (anti-semitizm) ve “İslam düşmanlığı” kavramları da kaçınılmaz olarak gündeme gelmektedir. Aslında aralarında oldukça yakın anlam ilişkisi olan bu kavramların ve olguların birbiriyle karıştırılmaması, birbirinden ayırt edilmesi önem arz etmektedir. Bilindiği gibi, İslamofobi kavramıyla sıkça zikredilen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı batı ülkelerinde yaşayan daha geniş bir kitleyi ilgilendirmektedir.¹⁴

İslamofobi kavramının iyileştirilmesi gereken bir tür ruh hastalığını ifade etmesi ve ırkçılığı çağrıştıran xenofobiyi (yabancı düşmanlığını) hatırlatması nedeniyle, bu kelimenin kullanılmasından rahatsız olan bazı Avrupalı yazar ve akademisyenler ise bu kavramın aslında 1970'li yılların sonunda İranlı İslamcılar tarafından üretildiğini ve İslam'ı eleştiren Amerikalı feministlerin İslam'ı eleştirmelerini engellemek için kullanıldığını savunmaktadırlar. Bu görüşü savunan yazarlar; bu nedenle bu kavramın günümüzde yaygın olarak kullanıldığı şekli ile İslam karşıtlığını ifade edemeyeceğini ileri sürmektedirler. Örneğin Fransız yazar ve akademisyenler Caroline Fourest ile Fiammetta Venner'e göre İslamofobi kelimesinin bir tarihi vardır ve bu kelimeyi “hafif bir şekilde” kullanmadan önce bu tarihi bilmek gerekmektedir. Bu “kavramın ilk olarak 1979'da İran devriminden sonra, İranlı İslamcılar tarafından kapanmayı reddeden kadınları “kötü Müslümanlar” olarak tanımlamak amacıyla” kullanıldığını savunan bu yazarlar; bu kadınların ‘İslamofob’ olarak suçlandıklarını yazmaktadırlar. Ardından Salman Rüşdü olayı ile beraber 1989'da medyaya yansayan kitap yakma olayları ile bu kavramın tekrar gündeme getirildiğini yazan Fourest ve Venner'in iddialarına göre, İslamofobi kavramı bu kez Londra'daki El Muhacirun ve Islamic Human Rights

¹³ Kadir Canatan, “İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, Kadir Canatan ve Özcan Hıdır, (eds.), **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2010, s. 42.

¹⁴ Ali Kirman, “İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu?”, **Journal of Islamic Research** 2010; 21 (1), s. 21-39.

Commission gibi İslamcı dernekler tarafından gündeme getirilmiştir.¹⁵ Yazarların bu görüşlerine yer veren *İslamophobia* kitabının yazarı Cristopher Allen de kitabında, Chahdort Djavann ve Carla Amina Baghajati gibi yazarların da bu görüşleri savunduğunu yazmaktadır.¹⁶

Özellikle Türkçe'deki birçok kaynak bu kavramın ilk defa İngiliz Düşünce Kuruluşu Runnymede Trust'ın 1997'de yayımlanan *Islamophobia: A Challenge for Us All* (İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma) adlı raporunda kullanıldığını¹⁷ yazsa da, yukarıdaki İngilizce ve Fransızca kaynaklarımız bu kavramın 1997'den çok daha önce kullanıldığını doğrulamaktadır. Ancak Runnymede Trust'un 1997'de yayımladığı raporun İslamofobi kavramının duyurulmasında önemli rol oynadığı belirtilebilir. Dinsel önyargıların nedenlerinin araştırıldığı ve Müslümanların karşılaştığı sorunları ele alan Runnymede Trust'un raporu büyük yankı uyandırmıştır. Müslümanlarla ilgili yürütülen tartışmalarda ve Müslümanların karşılaştığı sorunlarda İslam karşıtı bir önyargının hâkim olduğunu ifade eden rapor, bu önyargının iş ve eğitim alanında Müslümanlara yönelik ayrımcılığı, onlardan nefret edilmesini, onların medyada ve günlük yaşamda yanlış karakterize edilmesini körüklediğini dile getirmektedir.¹⁸

İslamofobiyi kendinden olmayanı dışlamanın ifadelerinden biri ve ırkçılığın yeni biçimi olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır. Özellikle İslam'ın radikal olaylarla ilişkilendirilerek bu dine mensup olanlara karşı önyargı, korku ve endişe dolu tavırların ifadesine dönüşen biçimiyle İslamofobi, tüm dünyadaki özellikle de Avrupa'daki Müslüman göçmenler aleyhine ırkçı bir zemin oluşturmaktadır. İrkçılığın kişileri kategorize etme özelliğinden yola çıkarak Müslüman olanların siyasi, etnik, kültürel referanslarla ortaya çıkan farklılıkları da tek bir kategoriye yani İslam'a indirgenerek tanımlanmaktadır. Küreselleşme ve Avrupa Birliği'nin oluşması ile göç olgusunun beraberinde getirdiği kültürel, sosyal ve dini çeşitlilik, farklılıkları görünür kılarken; farklı dil, din ve ırklarla ortak ve birlikte yaşam sürme konusunda zengin bir deneyime sahip olmayan Avrupa'nın geçmişten beri yabancı olduğu bir din etrafında bu farklılıkları toplayarak kategorize etmesi, Avrupa kimliğinin bir parçası olan 'öteki' için de kolaycı bir zemin sağlamaktadır.¹⁹

İslam Karşıtlığı ve İslamofobinin Kökenleri

Avrupa'daki İslam karşıtlığı ve İslamofobinin tarihi, siyasi, dini ve sosyo-kültürel pek çok sebebi bulunmaktadır. Hıristiyan ve Müslümanlar arasında tarih boyunca sık sık savaşlar yaşandığı ve bu savaşların iki toplum arasındaki ilişkilerde etkili olduğu bilinmektedir. Yunanlıların kendilerini "özgürlük aşığı" ve "uygar"

¹⁵ Caroline Fourest ve Fiammetta Venner, "Islamophobia?", **Prochoix**, No : 26-27, Automne-Hiver, Paris, 2003, s. 28.

¹⁶ Christopher Allen, **Islamophobia**, Ashgate Publishing Limited, England, 2010, s.9.

¹⁷ Erhan Akdemir, "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Adından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 8, No:1 (Yıl: 2009), s.1-26.

¹⁸ **Islamophobia: A Challenge for Us All**, Runnymede Trust, Londra, 1997.

¹⁹ Fatma Yılmaz, **Avrupa'da İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığı**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 86.

insanlar olarak tanımlarken, kendilerine göre Doğu'da kalanları (Persleri) "barbar" olarak tanımlamaları toplumların "Doğulu" ve "Batılı" olarak ötekileştirilmesi tarihinin çok eskilere dayandığını göstermektedir.

Avrupalılar, başlangıçtan beri kendi kimliklerini kendi sınırları dışındaki toplulukları esas alarak tanımlamışlardır. Onlar Asya'da yaşayan Arap ve Persleri İslam'ın doğuşundan ve yayılışından çok önceki zamanlarda bile "alt, aşağı, ikinci sınıf" toplumlar olarak görmüşlerdir. Mesela Antik Yunan ve Roma dönemindeki ilk Avrupalılar, kendi hudutları yakınındaki bu Asyalı düşmanlardan korkmakta ve nefret etmekteydiler. Yunanlar kendilerini "medeni" ve "özgürlük aşığı" insanlar olarak tanımlarken, kendi kimliklerinin anti tezi olarak algıladıkları Persler gibi Asyalıları "despot ve barbar" olarak tanımlamaktaydılar. Yine aynı şekilde Romalı yazarlar, henüz Araplar Müslüman olmadan önce onları "Arabistan haydutları, Arabistan'ın kurtları" şeklinde tasvir etmekteydiler. Yani Avrupalılar "barbar öteki"ye karşı "medeni biz" anlayışını daha dördüncü yüzyılda çoktan tesis etmişlerdi.²⁰

Kendini öteki üzerinden tanımlamaya çalışma ve "ötekileştirme" sonucunda iç ve dış düşman ya da tehditlerin işaret edilmesi suretiyle bir kimlik kurma girişimleri çok eskilere dayanmaktadır. İnsanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren, kendini kendisinden farklılık gösterenler üzerinden tanımlama çabasına giren toplumlar ve örnekler mevcuttur. Avrupalıların da güvenlik saikiyle kendilerinden kültürel anlamda farklı olan diğer toplumları "öteki" olarak göstermek suretiyle kendi içlerinde birlik ve güç oluşturma girişimleri anlaşılabilir. Ancak dinin insanlık tarihindeki belirleyici rolünü hesaba katarak, İslam'ın ötekileştirme konusunda etkin bir unsur olarak kullanıldığını belirtmek gereklidir. Avrupa kimliğinin, gerçekten ziyade bir imge veya düşünce olduğu, farklı dönemlerin farklı koşullarına göre şekillendirilen tarihsel bir kurgu olduğu iddiasından yola çıkarak, İslam dininin belirli dönemlerde farklı koşullar altında tekrar tekrar gündeme getirildiğini söylemek mümkündür.²¹

İslam Karşıtlığı ve İslamofobinin Tarihsel Kökenleri

İslam'ın ortaya çıkıp yayılmasının ardından, Müslümanların Hıristiyan toplumların egemenliği altındaki toprakları fethetmesi ile İslam ve Müslümanlar, Hıristiyan dünyası tarafından öteki olarak algılanmış, zaman zaman da kendileri için tehdit ve düşman olarak görülmüşlerdir. Müslümanların Cebelitarık Boğazı'ndan geçerek İspanya'ya yerleşmesi ve burada Endülüs Emevi Devleti'ni kurması Müslümanları kendi varlıkları ve güvenlikleri için bir tehdit olarak algılayan Hıristiyan âleminin bu İslam karşıtı reflekslerini iyice ortaya çıkarmıştır. İslam ordularının 717-718 yıllarında güneybatı bölgesinde İspanya sınırında bulunan Pirene Dağları'nı aşarak Fransa topraklarına girmesiyle, Fransızlar kendi topraklarında Müslümanlarla karşı karşıya kalmış ve aralarında şiddetli çatışmalar

²⁰ Alice Arslan, **İslamophobia in Australia**, Agora Press, Sydney, 2009, s. 9-10.

²¹ Fatma Yılmaz, **Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 86.

yaşanmıştır. Müslümanlar 721-726 yılları arasında Fransa'nın içlerine doğru ilerleyerek Lyon ve Bordeaux'ya kadar ulaşmışlardır. Müslüman kuvvetlerinin bir müddet sonra Frank kuvvetlerine yenilmesi ile daha ileri gitmeleri mümkün olamamıştır. Ancak bir süre daha güney sahillerine ve Marsilya yakınlarına yerleşerek buralarda 975 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.²² Bu dönemden Fransa'da kalan Müslümanlar süre içerisinde ya göç etmişler ya da Hıristiyan toplum içerisinde eriyerek kaybolmuşlardır.

Diğer yandan İspanya'da yerleşerek burada uzun yıllar kalan Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında yıllarca süren çatışmalar yaşanmıştır. Bu süre içerisinde Avrupalılar Müslümanları, asırlarca ülkelerini işgal eden ve insanları kaçıran onları köleleştirip satan acımasız insanlar olarak anmış ve kuşaktan kuşağa bu şekilde anlatmışlardır. Bu arada Ortaçağda Avrupa'daki Hıristiyanlar da Doğu'daki zenginlikleri ele geçirmek, Kudüs gibi kutsal yerleri Müslümanların elinden alarak bu bölgede yaşayan dindaşlarını İslam tehdidinden kurtarmak gibi gerekçelerle Müslümanların yaşadığı Doğu ülkelerine haclı seferleri düzenlemişlerdir.

Ortaçağda Avrupa'da Müslümanlar "kâfirler" olarak etiketlenip aşağılanmışlardır. Nitekim 1095'te I. Haçlı Seferi'ni ilan eden Papa II. Urbanus'a göre, Müslümanlar şeytanın uşaklarıydı. Bu yüzden Müslümanlar ile savaş aslında Tanrı'nın düşmanları ile dostları arasında yaşanan bir savaştı.²³ Ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları fethederek Avrupa'ya doğru yayılması ve burada yüzyıllarca hüküm sürmesi Hıristiyan dünyasının İslam korkusunu iyice ortaya çıkarmış ve pekiştirmiştir. Bu çatışmalar dışında Avrupalıların Müslümanlarla ilişkileri yüz yıllar boyunca sadece bazı ticari faaliyetlerle sınırlı kalmış ve Müslümanlarla ilgili bütün bildikleri de çok uzun yıllar boyunca bu savaşlar, olaylar ve bir takım doğru veya yanlış kulaktan dolma söylentiler ve ön yargılardan ibaret olmuştur.

Tarihte yaşanmış olaylar ile söylemlerin gerek İslamofobik davranışların ortaya çıkmasında, gerekse İslam karşıtlığında oldukça önemli rolü bulunmaktadır. Bu anlamda İslamofobi ve anti-İslamizmin tarihini özel bir tespit ile belirlemek zor olsa da, onu "Haçlı Savaşları" yıllarına hatta İslam'ın başlangıç dönemlerine götürmek mümkündür. Bu durumda İslam karşıtlığı/anti-İslamizmin, 1300 yıllık bir tarihe sahip olduğu söylenebilir. Burada tarih boyunca benzer çatışmaların değişik dinler ve uygarlıklar arasında da yaşandığını ve bu çatışmaların, savaşların sorumluluğunun sadece Hıristiyan toplumlara mal edilemeyeceğini belirtmekte yarar bulunmaktadır. Zira her ne kadar tarihte Müslümanların ortaya koyduğu fetih hareketleri, Müslümanlar açısından meşru ve haklı gerekçelere sahip gösteriliyor olsa da, karşı taraf açısından bir tehdit olarak algılanmış ve bu durum "İslamofobik" ve "anti-İslamist" duyguları beslemiştir.²⁴

²² **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul, 1996, s. 175.

²³ Dominique Schnapper, **Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki**, çev., Aşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 45.

²⁴ Özcan Hıdır, "Anti-Semitizm" ve "Anti-İslamizm": Benzerlikler ve Farklılıklar", Kadir Canatan ve Özcan Hıdır, (eds.) **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, Eski Yeni Yayınları, 2010, s. 83,70.

Kanuni Sultan Süleyman ve I. François'nın kurdukları ittifakla Fransızlar ile Müslümanlar arasında ticari ve siyasi ilişkiler gelişirken, Osmanlılarla Fransızlar arasındaki bu yakınlaşma, bir anlamda Fransa'nın bugüne kadar İslam ülkeleriyle yürüttüğü ilişkilerin de temelini oluşturmuştur çünkü 1536 yılında Fransa'ya verilen kapitülasyonlar ile Fransızlara Osmanlı sınırları içinde dini, ticari, hukuki sahalarda önemli imtiyazlar tanınmıştır. Artık Fransız tüccar, misyoner ve diplomatlar İmparatorluğun önemli merkezlerine yerleşerek, Müslümanları tanıma fırsatını bulmuşlardır.²⁵ Daha sonra Napolyon'un 1798 yılında Mısır'ı işgal etmesiyle başlayan Fransa'nın İslam ülkelerine yayılma ve hâkim olma siyaseti, 1830'da Cezayir ve ardından diğer Kuzey Afrika ülkelerinde ve Kara Afrika'sında devam etmiştir.

Bu arada Osmanlıların Avrupa Kıtası'ndaki fetihleri buralarda yaşayan toplumların hafızalarında önemli izler bırakmıştır. Bu yüzden birçok Batı dilinde Türklerle ilgili ırkçı deyimler üretilmiş ve kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dönemin İslam uygarlığı içerisindeki en büyük güç olması ve Avrupa Kıtası'nda toprakları olması sebebiyle Türkler de İslam'ın temsilcileri olarak ele alınmış ve birçok eserde olumsuz anlamlar yüklenen Türk kavramı Müslüman kavramı yerine kullanılmıştır.

Avrupa'da kullanılan ırkçı deyimlerin bazıları şunlardır: İtalyanca'da "Anneciğim, Türkler geliyor", Türkleri korkunç olarak gösteren deyim yanı sıra "Türk gibi pis kokmak" deyimini de bulunmaktadır. Sırpça'da "Bir ite bir de Türk'e güvenilmez" ve "Bir Türk gibi bencil" aralarında bulunduğu çok sayıda ırkçı deyim bulunmaktadır. Ayrıca "Türk" kavramı Sırpça'da, kadınlara haksız ve eşit olmayan bir şekilde davranan geleneksel ve maço erkek tipini betimlemek için ırkçı bir deyim olarak da kullanılmaktadır. Günlük dildeki kullanım yaygınlığı az olsa da, hakaret etmek için kullanılan bu sözün anlamı herhangi açıklama gerektirmeden anlaşılabilir. "Öfkesinden Türk oldu" aşırı öfkelenen birini tanımlamak için kullanılan yaygın bir ırkçı Yunanca deyimdir. "Seni Türk!" cahil birini betimlemek için kullanılan ırkçı bir Rumence deyimdir. Fransızca'da da "Türk kafası" ve "Gerçek bir Türk" gibi cahil, inatçı, kaba ve acımasız insanları betimlemek için kullanılan ırkçı deyimler bulunmaktadır. Yine Flemenkçe'de "Türk" kelimesi, kirli, barbar ya da kana susamış anlamında kullanılabilir. Bu dilde de "Türk'e benzemek" kirli ya da iğrenç anlamında kullanılmaktadır. İspanyolca'da "Türk" kelimesi, birini aşağılamak için kullanılabilir. "Türk" kelimesi Malta'da, doğası gereği korkulan ve istenmeyen korkunç birini betimlemek için kullanılabilir. Onaylanmayan bir davranış şeklinin belli bir ulusal kimlikle eşleştirilmesi, açıkça ırkçılık yapıldığını göstermektedir.²⁶ Bütün bu deyimler bir takım tarihsel söylenti veya efsanelere dayandırılarak, asırlardır tekrar edilmiş ve toplumların hafızalarına kazınmıştır.

²⁵ Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, s. 175.

²⁶ "Türlere Yönelik Türkçe ve Yabancı Dillerde Ayrımcı Deyiş, Deyim ve Atasözleri", **Ayrımcı Sözlük**, <http://ayrimcisozluk.blogspot.com/>, (20.10.2013.)

Tarih boyunca bazı toplumlar ve medeniyetler arasında, büyük mücadeleler ve kanlı savaşların olduğu bilinmektedir. Birçok toplum arasında tarihte yaşanan mücadelelerin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra azaldığı bilinmektedir. Ancak Batı'nın İslam'a karşı olan önyargısında bir iyileşme olduğuna dair pek veri bulunmamaktadır. Bu durum Batı toplumlarında bu önyargıyı besleyen tarihsel nedenler dışında başka etkenlerin de olduğunu akla getirmektedir. Lewis'e göre bu etkenlerin başında bizatihi İslam dininin kendisi gelmektedir. Batılıların İslam ile en uzun mücadelesi şüphesiz Osmanlılara karşı yapılmıştır. "Uzun yıllar boyunca Batı'da Müslüman dendiğinde Türklerin (Osmanlılar) anlaşıldığı düşünülürse, bu mücadelelerin sadece fiziki savaşlar olarak kalmadığı, ciddi manada bir medeniyet çatışmasının yaşandığı da söylenebilir. Bu uzun mücadeleler boyunca Avrupalılar Osmanlılar karşısında hep yenilgi almışlar ve onları büyük ve baş edilemez bir tehdit olarak algılamışlardır. Bu tehdidin temel olarak iki boyutu vardır: birincisi bir inanç sistemi olarak İslam'ın Hıristiyanlık için bir rakip olarak görülmesi, ikincisi ise Avrupa'nın tümüyle Türkler tarafından fethedilip "zamanın korku simgesi (terör) olan Türk (Osmanlı) İmparatorluğuna" katılma ihtimalinden doğan korku"²⁷.

Türklerin amacının Hıristiyanlığı yok etmek olduğunu söyleyen Abercromby ve Botero gibi yazarlar da, Hıristiyanların derhal birleşik bir güç oluşturup onlara saldırması gerektiğini savunmuşlardır. Reform dönemi de bu birliğe olan inancı tamamıyla yok edememiştir. Birliğin temeli olan din hala Hıristiyan dünyanın temel içeriğini oluşturmaktaydı. Bu dönemde Hıristiyanlık ortak din, miras ve kader olarak algılanmaktaydı. Din kavgaları ise iç savaş olarak lanetlenmekteydi. Türklere ve Müslümanlara karşı görüşleri ile tanınan Luther ve La Noue gibi Protestan yazarlar, Tanrı'nın Hıristiyanları Türkler aracılığıyla cezalandırdığına inanırken, "imansız" Türk'e karşı savaşmayı ortak görev olarak ilan ediyorlardı. Hıristiyanların Türklere karşı ortak ordu oluşturmasını isteyen La Noue, "eğer Hıristiyanlar birleşir ve İslam'ın kirlettiği Hıristiyan ruhları Türklerin elinden, "olabilecek en kötü esaretten" kurtarırsa belki de Tanrı'nın gazabı üzerimizden kalkar" demiştir. Bu dönemde dünya, bir tarafta barışı ve doğru yolu temsil eden Hıristiyanlar, diğer yanda savaşı temsil eden Türkler bağlamında ikiye bölünmüş olarak algılanmaktadır. Hıristiyan Avrupa, Müslüman Türk çatışmasını sık sık dile getiren strateji uzmanları, "Hıristiyan prenslerin ortak çıkarları Türklere karşı birleşmek ve Avrupa'yı savunmaktır" veya "Avrupa, Hıristiyan prenslerin çıkarlarının Türklere karşı toplamıdır" diyerek kamuoyunu kendi aralarındaki dini ve siyasi bölünmeleri aşmaya davet etmişlerdir. 18. yüzyıl boyunca Avrupa, Avrupa olmayan ayrımı birbirinden tamamıyla farklı hatta karşıt toplumsal ve siyasal yapıları ve ayrı gelişme yolları olan iki ayrı öze gönderme yaparken, Avrupa'nın Avrupa olmayana üstünlüğünü varsaymaya başladı. Bu dönemde Avrupa'nın kendi görüntüsünü oluşturan özgürlük kavramı gibi ötekiyi tanımlayan kölelik kavramı da birçok farklı ve çeşitli özelliği içinde barındırıyordu. Özgür olmak, akılcı, çalışkan, dinamik ve ilerici olmayı; köle olmak ise bağınaz, tembel, cahil, durağan ve gerici olmayı içinde taşıyordu. Özgürlük imgesi Avrupa'yı sahip olmak istediği tüm olumlu özelliklerle donatırken, Avrupa'nın kaçınmak istediği neredeyse tüm olumsuzluklar ötekine

²⁷Bernard Lewis, **İslam and the West**, Oxford University Press, New York, 1993, s. 72.

yükleniyordu. Fransız Devrimi'nden sonra da Ulusal Konsey Üyesi Volney, özgürlüğün bir doğa yasası olduğuna inandığından Türklerin hiçbir zaman özgürleşmeyeceğini çünkü kendilerini despotizme, bağınazlığa ve cehalete mahkûm ettiklerini söyler. Hâlbuki doğa yasalarına ("kutsal doğrulara") uyan Avrupalılar özgürlüğü arzulayıp ele geçirmişlerdir. İşte bu nedenle Avrupa üstündür ve despot Türklerin hâkimiyetinde yaşayan milletleri kölelikten kurtarmalıdır.²⁸

Günümüzde Avrupa kültürü ve kimliğinin Antik Yunan, Helen, Roma, Yahudi ve Hıristiyan uygarlıkları ile Aydınlanma değerlerinin bir tür sentezinden oluştuğunu savunan Avrupalı aydınlar, Avrupa uygarlığı ve kimliğinin tarihsel kaynağını da Yunan, Roma ve Helen uygarlıklarına dayandırmaktadır. Hz. İsa ve Hıristiyanlık Ortadoğu kökenli olmasına karşın Avrupa uygarlığı köklerini Yunan ve Roma uygarlıklarına dayandırmaktadır. Avrupalılar bilinçli olarak veya bazen farkında olmadan Ortadoğu ve Mezopotamya uygarlıklarının Yunan ve Roma uygarlıkları, dolayısıyla Batı uygarlığının gelişimi üzerindeki etkilerini görmezden gelmiştir.

Aydınlanmanın önemli temsilcilerinin, Doğu'yu uygarlaşma ve ilerleme yeteneğinden yoksun gördükleri ve gösterdikleri bilinmektedir. Oysa "İslam toplumu, 17. yüzyıla kadar, diğer toplumlar üzerinde en fazla etkiye ve Afro-Avryasya yarım küresindeki en yaygın alana sahip olan bir toplumdur. Bunun bir sebebi ise İslam toplumunun merkezi konumuydu. Ama bu, aynı zamanda, adı geçen toplumun daha eski ve daha merkezi olan topraklarında gelişen -kozmpolitik, eşitlikçi (ve gelenek karşıtı)- belli kültürel tesirlerin etkin bir şekilde kendini ortaya koymasından kaynaklanıyordu. İslam kültürü, birçok toplum için yarım küreye ait ticari bağ ile bütünleştikleri oranda evrensel bir incelik normu sağlıyordu. Ayrıca bu kültür gittikçe artan sayıdaki medenileşmiş topraklara da esnek bir siyasi saha temin ediyordu. Böyle bir dünya rolünde İslam toplumu ve kültürü -bazı dönemler diğer dönemlerden daha yaratıcı olmak üzere, modern döneme kadar uzanan- devamlı bir yaratıcılık ve gelişme göstermiştir. Bundan sonra, gelişme bir çöküş ile değil, o zamana kadar hiç görülmemiş olan dış gelişmeler neticesinde içten dumura uğradı."²⁹

İslam Karşıtlığı ve İslamofobinin Kültürel Kökenleri

Avrupa kültürü, kendisini Doğu'dan ayırarak, Doğu ile karşılaştırarak "güç" ve "özdeşlik" kazanmıştır. Avrupa kültürü, bu güç ve özdeşliği öncelikle Doğu'ya ilişkin anlatımlar, raporlar, üniversitelerin oryantalistik bölümlerinde kurgulanan/geliştirilen "Doğu despotizmi, Doğu acımasızlığı, Doğu tensilliği/duyusalığı/cinselliği, Doğu görkemi" gibi ideler/genellemelerle kazanmıştır. Bu bağlamda Asya karşıtlığı temelinde kendisini kültürel olarak

²⁸ Aslı Çarkman, "Avrupa ve Öteki: Avrupa İmgesinin Osmanlı Aydınlanmasından Yansıması", E. Fuat Keyman, (der.), **Türkiye'nin Yeniden İnşası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 55-58.

²⁹ Marshall G. S. Hodgson, **Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek**, çev., Ahmet Kanlıdere, Ahmet Aydoğan, Yöneliş, İstanbul, 2001, s. 167.

konumlandırılan Avrupa'nın kültürel kimliği "dış belirlenimli" bir kimliktir. Hem Hıristiyanlık hem de antik dönemde oluşturulan Helen kültür birikimi, coğrafi olarak Avrupa dışında oluşturulmuş ve geliştirilmiştir. Hıristiyanlık, "Kutsal Topraklar" olarak adlandırılan Kudüs'te ortaya çıkmış, Anadolu üzerinden Avrupa'ya geçmiştir. Helen kültür birikimi (antik dönemde mimari, heykel ve edebiyat gibi sanat dalları, felsefe ve bilim alanlarında sağlanan ilerlemeler) coğrafi olarak en batı noktası Atina, en doğu noktası İskenderiye olan Akdeniz havzasında gelişmiştir. Batı Anadolu, coğrafi olarak Helen kültür birikiminin odak noktasıdır.³⁰

Avrupalı yazarların eserlerinde İslam ve Doğu'yu Batı uygarlığının düşmanı olarak gösteren oryantalist görüşler, sürekli bu uygarlıklar arasında yaşanan tarihsel sorunları ve çelişkileri canlı tutarak günümüze taşımış ve bu çelişkiler günümüzde İslamofobi ve İslam düşmanlığının temel dayanakları arasında yer almıştır. İslam ve Müslümanların Hıristiyan toplumunun en büyük rakibi olarak anlatılması suretiyle, Hıristiyan toplumunun bir kimlik etrafında toplanmasını hedefleyen bu toplumun ileri gelenleri, İslam karşıtlığını ihtiyaç duyulduğunda çok rahat uyanacak bir dozda tutmuşlardır.

Erken dönem Aydınlanma felsefesinin en önde gelen filozoflarından biri olan ve klasik Alman felsefesini ve Alman edebiyatını derinden etkileyen bir filozof olan Wilhelm Leibniz Ortaçağın olumsuz Türk imgesinden etkilenmiştir. "Leibniz akıldışı durumları anlatmak için sıkça kullandığı "fatum Mahometanum" (Muhammed yazgıcılığı) kavramını Türklerle örneklendirmiştir. Bu amaca yönelik olarak, söz konusu kavramın akıl dışılığını açıklamak için daha önce kullandığı "Türkler, veba salgınının kasıp kavurduğu yerlerden sakınmazlar" önyargısını sıkça yinelemiştir. Veba gibi ağır bir salgın hastalığın kasıp kavurduğu bir yerden uzak durmamak, doğaldır ki akıldışı bir davranıştır. Leibniz'e göre Türkler, bu akıldışı davranışı sergileyen Asyalı ve Müslüman topluluklardan biridir."³¹

Avrupa'da Aydınlanma döneminde özellikle aydınlar arasında görülen ırkçı görüşler sadece Müslüman ve Türklere karşı değil aynı zamanda Afrikalılara karşı da son derece yaygındır. Örneğin David Hume, 1748'de yazdığı "Ulusların Karakterleri" denemesinde, "Siyahlar ve öteki yaratıklar doğal olarak beyazlardan daha aşağıdır" demiştir. Immanuel Kant, 1764'te "Yüce ve Güzel Olanı Hissetme Üzerine Gözlemler" başlıklı eserinde Afrika siyahlarının doğadan zekâ almadıklarını ileri sürmüştür. Hegel, siyahların insanlığın yüz karası olduğunu ve Afrika'nın Dünya Tarihi'nin bir parçasını oluşturamayacağını çünkü bu yönde herhangi bir gelişme sergilemediğini *Tarih Felsefesi* başlıklı yapıtında belirtmiştir. Bu eserlerin yazıldığı tarihlerde üniversiteler ırkçılıklarla dolup taşıyordu. Irkçılık Aydınlanma'nın bir ürünü olarak ortaya çıktı. Ancak sözü edilen bu üç filozofu ve aydınlanma döneminin kendisini ırkçı ilan etmek ne kadar doğrudur?³² sorusu

³⁰ Onur Bilge Kula, **Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.3-4.

³¹ Ibid, s.16.

³² Mehmet Taş, **Avrupa'da Irkçılık, Aşırı Sağ Partiler ve Göçmenler**, İmge Yayınevi, Ankara, 1999, s. 40-41.

sorulabilir. Fakat bugün Avrupa'da hala önemli oranda okunan ve etkileri bulunan birçok aydınlanma filozoflarının eserlerinde İslam ve Türklerle ilgili olumsuz görüşlerin açıkça ifade edildiği görülmektedir. Avrupa'da oldukça yaygın bir olumsuz İslam ve Türk imgesinin olduğu 18. yüzyılda, Voltaire Türkleri "köle ticareti yapan", gayri Müslim tutsakları "gavur, köpek" diye çağıran insanlar olarak anlatmaktadır. Voltaire'in anlatımına göre, Osmanlıda sürgün ve "kelle kesme" sıradanlaşmıştır.³³

Müslümanlar ve Türklere ilişkin oryantalist ve olumsuz önyargılı yaklaşımlar Alman literatüründe de oldukça dikkat çekicidir. "Avrupa, dolayısıyla da Alman kültüründe var olan söz konusu olumsuz imgelerin başında Türklerin çirkinliğinin yanı sıra, baskıcılığı, yıkıcılığı ve başka halkların uygarlaşmasını önleme gibi değerlendirmeler anılabilir. Türklerin özellikle "soylu" Yunanlıları uzun süre egemenlikleri altında tutarak, onların daha da uygarlaşmalarını, yurttaşlaşmalarını önledikleri ileri sürülür. Türklerin, daha doğru bir adlandırma ile Osmanlıların, Avrupa kültürünün önemli kaynaklarından birini oluşturan Yunanlıları boyunduruk altında tutmuş olmaları, Avrupa, özellikle de bazı Alman filozoflarınca ki bu görüşün en belirgin temsilcileri Herder, Kant ve Hegel'dir, sürekli olarak onların barbarlığının kanıtı olarak anlaşılmış ve anlatılmıştır. Daha soylu ve uygarlık yaratan bir topluluk olarak nitelendirilen Yunanlıların, Türkler gibi yabanılca uyruklaştırılması bu tür filozoflarca bağışlanamaz olarak değerlendirilmiştir."³⁴ Eserlerinde uzun uzun İslam ve Türklerle ilgili değerlendirmeler yapan Hegel, Türklerin buluntu insan aklına sahip olduğunu ileri sürerek; "kaba saba Türklerin buluntu insan usu ve doğal duygusu ölçüt alındığında, iğrenç ilkeler doğar" demektedir.³⁵

Denemelerinde zaman zaman Türklere atıfta bulunan Francis Bacon da eserlerinde Türkleri acımasız, tiran, vahşi ve barbar olarak tanımlayan cümleler kullanmıştır. Ona göre Türkler tarih boyunca bütün dönemlerde dünya görüşlerini yaymak ve başkalarına kabul ettirmek için savaşlar yapmışlardır.³⁶ Bacon eserlerinde birçok kez Türk kavramını Müslüman kavramı yerine de kullanmıştır. Yine aydınlanma çağıının önemli düşünürlerinden Dante de "Hz. Peygamberi ve Hz. Ali'yi cehennem, bölücü ve bozguncuların alıkonulduğu sekizinci katına yerleştirmiştir."³⁷

Yine Montesquieu doğrudan karşısına almaya çekindiği, Fransız monarşisini eleştirmek amacıyla "doğu despotizmi"ni sıkça başvurduğu bir araç olarak kullanmıştır. Montesquieu'ye göre, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki despotizm, açık bir veraset kanununun olmayışından, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin üçünün de sultanın sorumluluğunda oluşunun yarattığı karışıklıktan, "İslam'ın yayılması,

³³ Voltaire, **Candide ya da İyimserlik**, çev. Server Tanilli, Cem Yayınları, İstanbul, 1994, s.242.

³⁴ Ibid, s.67-68.

³⁵ Ibid., s. 140

³⁶ Francis Bacon, **Denemeler**, çev. Elif Günçe, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 45-111.

³⁷ Galen Johnson, "Muhammad and Ideology in Medieval Christian Literature", **İslam and Christian-Muslim Relations**, XI-, 2000, s. 336-338.

çok eşlilik ve despotizme yol açan sıcak iklim koşullarından kaynaklanmaktadır. Montesquieu sonunda, “ılımlı yönetim Hıristiyan dinine, despotik yönetim Müslümanlığa daha uygundur” sonucuna varmaktadır.³⁸

Philosophy of History isimli eserinde İslam’ı; “inançsız bir peygamber” tarafından vazedilen “boş bir kibir ve anlamsız bir gurur” dini olarak tanımlayan Schlegel’e göre; İslam, uzlaşma, merhamet, sevgi ve saadet gibi bütün kurtuluş unsurlarını göz ardı etmiş, bu sebeple bir medeniyet ortaya koyamamıştır. Yönetim sistemi; insanlığı korkunç bir devletin otoritesine boyun eğdiren İslam, “ruhanî ve maddî otoritenin Hıristiyan karşıtı bir karışımından ibarettir ve yakıp yok edici coşkuyula, fethettiği ülkelerdeki antikitenin bütün kalıntılarını ve daha yüksek bir uygarlığın her türlü kırıntısını ortadan kaldırmıştır.³⁹

20. yüzyıla geldiğimizde Doğu ile Batı veya İslam ile Hıristiyan dünyası arasındaki çelişkilerin karşılıklı bazı siyasi güçler eliyle devam ettirildiğini görmekteyiz. 20. yüzyılda Ortadoğu’daki en önemli toplumsal siyasal hareketlerden biri olan İslami örgütlenmelerin de bu çelişkilerin derinleştirilmesinde önemli etkisi olmuştur. 19. yüzyılın sonunda modernleşme -sömürgeleşme üzerinden İslam’ı yeniden yorumlayarak yaşanan toplumsal siyasal sorunlara bir çözüm üretme çabası olarak ortaya çıkan İslamcı hareketler, başlangıçta İslam’ın modernist yorum biçiminde kendini ortaya koyarken, sömürgecilik deneyimi ile birlikte milliyetçi bir çizgiye kaymıştır. 20. yüzyılın başlarında milliyetçi eksende şekillenen bu hareketler, bağımsızlık sonrasında siyasal yapıların İslam temelinde şekillenmesi gerektiğini savunurken, 1970-80’lere kadar hâkim olan milliyetçi ve sol hareket karşısında en önemli muhalefet örgütlenmesi olarak yer almıştır. 1970’lerin ortasından itibaren hızla radikalleşen İslami hareketler içindeki bu eğilim 2000’lerde etkisini yitirirken İslami hareketler Ortadoğu’da en önemli ve örgütlü muhalefet olma durumunu devam ettirmektedir.⁴⁰ Hıristiyan ve İslam dünyası arasındaki çelişkileri sürekli canlı tutarak propaganda aracı olarak kullanan bu radikal örgütlerin kullandığı dil ve argümanların yanı sıra, Samuel Huntington’ın *Medeniyetler Çatışması* tezi ile Francis Fukuyama’nın *Tarihin Sonu* gibi tezleri ve çalışmaları bu çelişkilere teorik malzeme sağlamak ve hatta entelektüel dünyada zemin hazırlayarak bir tür meşruluk ve saygınlık sağlamaktadır.

Medeniyetler Çatışması Tezi

Uygarlıklar kendilerini savunmak ve propagandalarını yapmak için sürekli kendilerine barbar ötekiler bulurlar. Bu anlamda İslamofobi insanlık açısından bir ilk değildir. Soğuk Savaş boyunca Batı, siyasal ve kültürel kimliğini anti-komünist eksende tanımlamaktaydı. Batı dünyası Doğu bloğunu işaret ederek kendini demokratik ve özgürlükçü olarak ifade etmekteydi. Bu bağlamda iki kutuplu dünya

³⁸ Alain Servante, “Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler”, Özlem Kumrullar, (ed.) *Dünyada Türk İmgesi*, Kitap Yayınevi, 2. Basım, 2008, s.59.

³⁹ Albert Hourani, *Avrupa ve Orta Doğu*, çev: Ahmet Aydoğan, Fahrettin Altun, İstanbul 2001, s.60.

⁴⁰ Fulya Atacan, “Radikal İslam’ın Küresel Bir Tehdit’e Dönüşüm Süreci: Afganistan Deneyimi”, *YDU Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Volume I Sayı/Number 1 Nisan/April 2008, s. 35-52.

sisteminin son bulması, Batı için büyük bir meşruiyet eksikliği doğurdu. “Biz”i meşru kılacak bir “öteki” antitezi, yani Doğu bloğu ortadan kalkmıştır. İşte tam bu noktada “İslam tehlikesi” keşfedildi. Hatta bu bağlamda Ekim 1994 -Aralık 1995 tarihleri arasında NATO Genel Sekreterliği görevinde bulunan Willy Claes, 2 Şubat 1995 tarihinde Alman *Sueddeutsche Zeitung* gazetesine verdiği demeçte İslami köktendinciliği NATO ittifakı için çok ciddi bir tehlike olarak gördüğünü⁴¹ ifade etti. Bu çerçevede “komünizm tehlikesi” nin yerini “İslam tehlikesi” aldı. Sovyetler Birliği yerini İran’a bıraktı. Nasıl ki komünizm sadece silahlı bir tehdit olarak gösterilmekle kalmayıp, Batı kültürünün ve değer yargılarının düşmanı gibi gösterildiyse, İslam dünyasına da aynı işlev yüklendi.⁴² Bu çerçevede de Soğuk Savaş dönemindeki ortak düşmana (Sovyetler Birliği) karşı birliktelik, yerini güvensizlik ve düşmanlığa bırakmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönem siyasal İslam’ın kendini Batı’ya karşı tanımlayıp, küreselleşmesine yol açmıştır. Buna karşılık Batı da İslamiyet’i bir güvenlik sorunu olarak algılamaya başlamış ve 11 Eylül ile beraber değiştirilmesi ve modernleşmeyle uyumlaştırılması gereken bir “öteki” olarak görmeye başlamıştır.⁴³

İngiliz *The Economist* dergisi, 26 Aralık 1992 ile 8 Ocak 1993 tarihli sayılarında gelecek yüzyıl için yaptığı siyasi tahminlerde bazı ilginç senaryolar ortaya atmıştır. Suudi Arabistan’da radikal İslamcıların bir darbe ile yönetimi ele geçireceklerini yazan dergi, bu İslamcıların Balkanları işgal ederek Çin ile birlikte eskiden SSCB’nin etkisinde olan alanı ele geçirecek önemli bir blok oluşturacağını ileri sürüyordu.⁴⁴ Yine 9 Eylül 1993 tarihinde “İslam fundamentalizmi hızlı bir şekilde dünya barışı ve güvenliği için bir tehlide dönüşüyor” satırlarını yazan *International Herald Tribune* bu tehdit “1930’lu yıllardaki nazizm ile faşizm tehdidine ve 1950’li yıllardaki komünistlerinkine benziyor”⁴⁵ diyerek İslam’ı açıkça nazizm ve komünizmin yerine ikame ediyordu. Oysa nazizm Avrupa’nın en büyük

⁴¹ 2 Şubat 1995 *Sueddeutsche Zeitung*’dan Aktaran Rienk W. Terpstra, “The Mediterranean Basin As A New Playing Field For European Security Organizations”, **Helsinki Monitor**, Vol. 8, No. 1, 1997, s. 48 – 58., Aktaran, Erhan Akdemir, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarından Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 8, No:1 (Yıl: 2009), s.1-26.

⁴² Bihter Çarhoğlu, “Medeniyetler Çatışması ve Batı Medyasında İslâm Söylemi: Almanya Örneği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi** Vol:10 No:41, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007, s. 207-213.

⁴³ Rasim Özgür Dönmez, “Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı’ya Karşı Siyasal İslam”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 4, 2004, s. 81-114.

⁴⁴ Dario Battistella, “Recherche ennemi désespérément..., Réponse à Samuel P. Huntington à propos d’un affrontement à venir entre l’Occident et l’Islam”, **Confluences Méditerranée**, 2002/1 N°40, s. 81-94. DOI : 10.3917/come.040.0081,

⁴⁵ “Another Despotism Seeks to Infiltrate the West”, **International Herald Tribune**, 9 Eylül 1993.

gücü Almanya’da, komünizm ise Rusya ve Çin’de gelişmiştir. Diğer yandan Alman haftalık dergisi *Die Zeit* 2 Nisan 1993’te NATO güçlerinin Komutanı General Galvin görevinden ayrılmadan önce yaptığı açıklamadan yaptığı alıntıda, “Soğuk Savaşı kazandık. Yaklaşık 70 yıllık bu sapmalardan sonra, İslam ile aramızda 1300 yılı aşan eski çatışma durumuna geri döndük”⁴⁶ ifadelerine yer vermiştir.

Bu görüşlerin en çok dikkat çekerek tartışılanı ise Samuel Huntington’ın 1993’te *Foreign Affairs* dergisinde yayımlanan ve daha sonra genişletilerek 1996’da *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* adıyla kitap olarak yayımlanan çalışması ile onun öğrencisi olan Francis Fukuyama’nın *Tarihin Sonu* tezi olmuştur. Uygarlıklar kendilerini savunmak ve propagandalarını yapmak için sürekli kendilerine barbar ötekiler bulurlar. Huntington’ın *Medeniyetler Çatışması* tezi de bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde, İslam ile Batı arasında çatışmanın kaçınılmaz olduğunu savunan, hatta bu çatışmaların normal olduğunu savunan görüşler için bir tür dayanak noktası ve sığınılan bir teori olmuştur.

Hıristiyan ve İslam dünyasını karşı karşıya getiren tartışmaları tetikleyen *Medeniyetler Çatışması* tezine göre, 21. yüzyıl medeniyetler arasındaki çatışmalarla şekillenecektir. Uluslararası ilişkiler sisteminin 16. ve 17. yüzyıllarda doğuşundan bu yana, ana hatlarıyla dört dönem geçirdiğini ifade eden Huntington’a göre, Fransız Devrimi’ne kadar süren birinci dönemde; uluslararası ilişkiler temelde egemenler arasında yürütülüyordu. Fransız Devrimi’nden sonra çok kutuplu hale gelen uluslararası sistemde, savaşa ve barışa birlikte karar veren, birbirine aşağı yukarı eşit durumda olan çok sayıda aktör bulunmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra bu sistem sona ererken, önce komünizm, ardından faşizmin yükselişi, ideolojik blokların çatıştığı bir uluslararası sistemi hazırladı. İkinci Dünya Savaşı ise uluslararası ilişkiler tarihindeki en ideolojik süreci ve Soğuk Savaş dönemini oluşturdu. Bu dönemde ülkeler, siyasi ve iktisadi durumlarına göre sistemde yerlerini alırken “Doğu” ve “Batı”, dünya hâkimiyeti için yaptıkları mücadelede, ya başkalarının çatışmasına izin verdiler ya da “üçüncü dünya ülkeleri” olarak adlandırdıkları ülkeleri pasif bir savaş alanı olarak kullandılar. Huntington bu dönemin sona ermesiyle birlikte ülkelerin artık siyasi veya iktisadi sistemlerine veya ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre değil, kültürel özelliklerine göre sınıflandırılması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre artık ideolojiler çağının demir perdesinin yerini kültürün kadife perdesi alacaktır. Dünyayı Batı’daki Katolik Hıristiyan, Çin’deki Konfüçyüs, Japon, İslam, Hindu, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika olmak üzere sekiz medeniyet bölgesine ayıran Huntington, önümüzdeki yıllarda bu medeniyetler arasındaki fay hatları boyunca bazı çatışmaların meydana gelerek yayılacağını ileri sürmektedir. O’na göre eğer gelecekte bir dünya savaşı çıkacaksa bu da medeniyetler arası bir savaş olacaktır. Huntington asıl büyük çatışmanın ise, Batı ve İslam medeniyeti ile Çin’deki Konfüçyüs uygarlığı arasında patlayacağını ileri sürmektedir. Son yıllarda tanık olduğumuz etno-kültürel çatışma

⁴⁶ Dario Battistella, “Recherche ennemi désespérément..., Réponse à Samuel P. Huntington à propos d'un affrontement à venir entre l'Occident et l'Islam”, **Confluences Méditerranée**, 2002/1 N°40, s. 81-94. DOI : 10.3917/come.040.0081.

ve/veya işbirliği örnekleri göstererek hipotezini desteklemeye çalışan Huntington İslam uygarlığının kanlı sınırlara sahip olduğunu, dolayısıyla çatışmanın onun karakteristik özelliği olduğunu savunmaktadır.

Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezi uzun dönemin medeniyet etkileşimi sürecini stratejik bir hedef için nasıl bir manivela gibi kullanılabileceğinin çarpıcı ve tehlikeli yüzünü göstermiştir. Batı-dışı medeniyet havzalarındaki kültürel canlanmayı, stratejik bir tehdit gibi gösteren ve batılı stratejistlere bu medeniyet havzaları arasındaki çelişkileri manipüle etmeyi öneren Huntington'ın yaklaşımı, sadece Batı-dışı medeniyetlerin, özellikle de İslam ve Çin medeniyetlerinin ciddi tepkilerine maruz kalmamıştır. Aynı zamanda West-Rest (Batı-Diğerleri) gibi kategorik bir ayırımın doğuracağı riskleri sezen batılı seçkinler ve siyaset yapımcıları nezdinde de ciddi kuşkular uyandırmıştır. Clinton'un 1999 yılı sonlarındaki Türkiye ve 2000 yılı başlarındaki Hindistan ziyaretlerinde, bu ülkelerin medeniyet geçmişlerinin insanlık birikimine yapabilecekleri katkılara özel atıflarda bulunması, *Medeniyetler Çatışması* tezinin doğurduğu güvensizlik ortamını gidermeye yönelik mesajlar olarak görülmelidir. Gerçekten dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan Çin'in ve dünya nüfusunun yaklaşık diğer dörtte birini barındıran ve dünya jeopolitiğinin en hassas kuşağını ve geçiş yollarını elinde tutan İslam dünyasını karşı-medeniyet kutupları olarak gören bir yaklaşıma dünya düzeni oluşturmada ne derece riskli sonuçlar doğuracağı açıktır.⁴⁷

Artık kültürel farklılıkların siyasal ve ideolojik karşıtlıklardan daha önemli olduğunu ileri süren Huntington, insan ve Tanrı, birey ve grup, devlet ve vatan, özgürlük ve otorite, çocuklar ve aileleri, eşitlik ve hiyerarşi gibi kavramların çok yönlü üretim tarzının sonucu olduğunu ve yakın zamanda kaybolmayacaklarını savunmaktadır. Bu ilişkilerin farklı yorumlarını gündeme getiren Huntington'a göre, bunu belirleyenlerin içinde en güçlü olanı dindir. İnsanlar yarı Amerikalı, yarı Arap gibi melez veya çoğu yerde iki ülkenin vatandaşı olabilmekte, ancak hem Katolik hem de Müslüman olamamaktadır. Dolayısıyla bunlar arasında bir çatışma olması kaçınılmazdır. Aydınlanma süreci ve onun ortaya çıkardığı bilimsel, kültürel ve siyasal gelişmelerin Batı'da ortaya çıktığını dolayısıyla evrensel değil Batı'ya özgü bir toplumsal kültürel, felsefi ilkeler ve değerler bütünü olduğunu savunan Huntington'a göre "demokrasi", "hukuk devleti", "insan hakları", "halk egemenliği" ve "laiklik" gibi aydınlanma ilkeleri Batı medeniyetine aittir.⁴⁸ Burada Aydınlanma değerlerini, bilim ve teknolojiyi evrensel köklerinden kopararak sadece Batılılaştırmak isteyen Huntington, diğer toplumlar ve değerleri dışlamaktadır.

Oysa Huntington'un öğrencisi olan Francis Fukuyama, dünyada büyük yankı uyandıran *Tarihin Sonu* tezi ile Batı'nın üstünlüğünün kanıtlandığını ileri sürmüştür. Batı medeniyetinin oluşturduğu liberal demokrasiyle insanoğlunun ulaşabileceği en mükemmel siyasal ve ekonomik yapıya kavuştuğunu, ileri süren Fukuyama, insanlığın siyasi ve felsefi anlamdaki arayışının sonuna gelindiğini iddia etmiştir. O'na göre artık dünya Soğuk Savaş'tan zaferle çıkmış olan Batı'nın hegemonyasını

⁴⁷ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2004, s.542.

⁴⁸ Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan ve Cem Soydemir, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2006, s. 237-268.

kabul etmek zorundadır. Yani Batı'nın üstünlüğü kabul edildiğine göre artık Batı ile çatışmaya girmeye cesaret edecek bir güç de kalmamıştır. Ancak Fukuyama'nın bu tezleri boşa çıkınca, dünyadaki çatışmalar değişik yerlerde değişik amaçlarla ve hatta çoğu zaman ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından kışkırtılınca, özellikle de Balkanlardaki etnik çatışmalarda ABD ve Avrupa ülkeleri kamuoyu tarafından suçlanarak zan altında kalınca, aslında Batı'nın bu çatışmalarda herhangi bir suçlu olmadığını ileri sürmek için bu kez Huntington'un tezleri ortaya atılmıştır.

Nitekim Fukuyama aldığı eleştiriler üzerine kitabının yeni baskısında şöyle yazmaktadır: “Birçok kişi beni Medeniyetler Çatışması'nda çok farklı bir gelişimsel model ortaya koyan hocam Samuel Huntington'la kıyasladı. Bence belli açılardan dünyayı yorumlama yollarımız arasındaki farkı abartmak mümkün. Örneğin, kültürün toplumların indirgenemez bir parçası olduğu ve gelişim ile politikayı kültürel değerleri işin içine katmadan anlayamayacağımız konusunda onunla aynı fikirdeyim. Fakat bizi birbirimizden ayıran çok önemli bir konu var. Bu konu, aydınlanma döneminde geliştirilen değerler ve kurumların potansiyel olarak evrensel mi olduğu ya da kültürel bağlama göre değişkenlik mi gösterdiği sorusu etrafında şekillenmektedir. Huntington açıkça bizim Batı'da aşına olduğumuz çeşitli siyasi kurumların, Batı Avrupa Hristiyan kültürünün bir ürünü olduğuna ve onların bu kültürün dışındaki bağlamlarda kök salamayacaklarına inanmaktadır. Bu durumda cevaplanması gereken temel soru da Batılı değer ve kurumların evrensel bir anlamı olup olmadığı ya da bugünün hegemonik kültürünün geçici başarısını mı temsil ettikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında Huntington'ın modern, seküler ve liberal demokrasinin tarihsel köklerini Hristiyanlığa dayandırdığı, ona özgü olmayan savı oldukça doğrudur.⁴⁹

Bu açıklama dikkatlice okunduğunda hocası Huntington'dan farklı düşündüğünü ileri süren Fukuyama, aslında bu temel konularda hocasının fikirlerini benimsediği görülmektedir. Tarihin Sonu'na yapılan eleştirilerden dört tanesini en ciddi eleştiriler olarak gördüğünü belirten Fukuyama, bunların ilkinin İslam'ın demokrasiye bir engel olmasıyla ilgili olduğunu söylemektedir. O'na göre problemin İslam'dan kaynaklandığını düşünmek pek gerçekçi görünmemektedir. Bugün modern demokrasinin destekçisi olarak gördüğümüz Hristiyanlık (pek de uzak olmayan bir dönemde) köleliği ve hiyerarşiyi meşrulaştırmak için kullanılıyordu. Nesilden nesile dini öğretiler, siyasi yorumlamalardan geçmektedir. Bu durum Hristiyanlık için geçerli olduğu ölçüde İslam için de geçerlidir. Bugün kültürel olarak İslam'ı benimsemiş toplumların siyasi pratikleri arasında muazzam bir çeşitlilik vardır. Seyyid Kutub'un yazıları ya da Usame Bin Ladin ve El Kaide'deki ideologların devlet, devrim ve şiddetin estetikleştirilmesiyle ilgili politik düşünceleri, İslami gelenekten ziyade faşizm ve komünizm gibi 21. yüzyıl Avrupa'sının aşırı sol ve sağ ideolojilerinden beslenmektedir. Çok tehlikeli olan bu öğretiler, İslam'ın hiçbir temel öğretisini yansıtmadığı gibi İslam'ı politik amaçlarının bir aracı haline getirmektedir.⁵⁰ Görüldüğü üzere Fukuyama bir yandan bütün dinlerin siyasal amaçlara göre yorumlandığını söylerken, aslında siyasal

⁴⁹ Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev. Zülfü Dicleli Profil Yayınları, 2.Baskı İstanbul, 2011, s. 426-427.

⁵⁰ Ibid., s. 431-433.

İslam'ın şiddete, dolayısıyla Batı ile çatışmaya müsait olduğunu da savunarak Huntington'ın tezlerini desteklemeye çalışmaktadır.

Medeniyetler Çatışması tezi ile ihtiva ettiği anlam arasında önemli bir fark olduğunu söyleyen Ahmet Davutoğlu'na göre ise Körfez Savaşı ve ardından yaşanan Bosna Savaşı'nda 250 bin insanın bir etnik kıyıma kurban edilmiş olması, aslında tarihin sona ermediğini ve Batı medeniyetinin değerlerinin de insanı tümüyle kuşatan değerler olmadığını ortaya koymaktadır. Bu tablo karşısında Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezi ortaya atılarak, Batı medeniyetinin o ideal değerlerinden sapmasının onun suçu olmadığı ve bütün diğer medeniyetlerin çatışmasından kaynaklanan yeni bir kaotik dönemin başladığı iddia edilmektedir. Fukuyama "düzen"i vurguluyordu, Huntington "kaos"u; Fukuyama düzenin arkasında Batı medeniyetini görüyordu, Huntington düzensizliğin arkasında bütün diğer medeniyetleri gösteriyordu. Birbirine alternatif gibi görünen bu iki tez, aslında siyasi stratejik arka plan açısından birbirini tamamlamaktadır. Bosna'da yaşananlar sebebiyle, Fukuyama'nın tezi çökünce, Huntington'ın tezi öne çıkmaya başlamıştır.⁵¹

Sonuç

İletişim ve ulaşım teknolojisinin geliştiği, küreselleşme süreci ile birlikte bir taraftan farklı dil, din ve kültürlerden insanların internet üzerinden rahatça iletişim sağlayabilmesi gelişirken, diğer taraftan Avrupa ülkelerinde İslam karşıtlığı, milliyetçi ve ırkçı hareketlerin yükselişe geçmesi, son derece ilginç bir nokta olarak dikkat çekmektedir. En ilginç olanı da aslında entelektüel dünyada ortaya atılan ve sık sık gündeme getirilen "medeniyetler arası çatışma" teorilerinin ciddiye alınması, taraftar bulması ve halen savunulmasıdır. Hıristiyan Batı ile İslam dünyası arasında çatışmaların yaşanacağına dair ortaya atılan çatışma teorileri değişik sosyo-kültürel ve ekonomik çelişkilerden muzdarip toplumların bazı kesimlerince sahiplenilebilmekte ve tartışılmaktadır. İslam ve Hıristiyan dünyasını karşı karşıya getiren önemli kamplaşmaları da beraberinde getiren Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezi ve kitle iletişim araçlarında yer alan benzer görüşler etrafında yürüyen tartışmalar, Avrupa ülkelerinde gittikçe yükselen bir İslam karşıtlığını körüklemiş ve dünya adeta bir tür Hıristiyan-Müslüman kamplaşmasına doğru yönlendirilmeye çalışılmıştır. Huntington'ın aydınlanma sürecini tamamen Batı'nın değerleri olarak yansıtarak aydınlanma değerlerinin evrenselliğini reddetmesi, farklı kültürler ve uygarlıklar arasında çatışmayı körükleyen görüşler için teorik bir sığınma ve çatışmacı görüşlerin meşrulaştırılma alanı haline gelmiştir.

Avrupa'da yükselmekte olan İslamofobi, yabancı düşmanlığı ve göçmenlere yönelik saldırılar ile Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan terörist saldırılar, Şarm El Şeyh'te Batılı turistlere yönelik saldırılar, İstanbul'da Sinagog ve İngiliz Bankasına yönelik saldırılar, Madrid ve Londra metrolarına yapılan terörist saldırılar, Müslümanlar ile Batılılar arasında çatışma senaryoları ve teorilerini savunanların görüşlerine hizmet etmektedir. Avrupa ülkeleri ırkçılıkla mücadele konusunda bir

⁵¹ Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım**, Küre Yayınları, 25. Baskı, İstanbul, 2011, s.221-222.

yandan önlemler alıp yaptırımlar uygularken, diğer yandan buralarda yayılan dünyayı kamplaştıran söylemler, toplumlar arasında kin ve nefreti körükleyen *Medeniyetler Çatışması* tezi ve buna benzer görüşlerin meşrulaştırılma çabaları, bütün bu önlemleri boşa çıkarmakta ve/veya önemli oranda zayıflatmaktadır.

ABD eski Başkanı George Bush'un yeni bir Haçlı seferinden söz ederek dünyayı kendi yanlarında ve karşılarında yer alanlar şeklinde ikiye ayırması da *Medeniyetler Çatışması* tezinin resmi olarak kabulü ve bizzat bir devlet başkanı tarafından ilanı anlamına gelmiyor muydu? 11 Eylül 2001'de Amerika terörizmle vurulduğunda, İngilizler ve dünyanın pek çok ülkesi, Amerikan'ın küresel terörizmle karşı savaş ilan etmesini hızla kabul ederek desteklemiştir.⁵² "Hepimiz Amerikalıyız" gibi dünya deklarasyonları sadece empati ifadeleri miydi? İngiltere, İspanya ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinin Irak savaşında ABD'nin yanında yer alması bunun sadece bir empati olmadığını göstergesi değil mi?

Kaynakça

Akdemir, Erhan, (2009), "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 8, No:1.

Aktaş, Murat, (2012), "Avrupa'da İslamofobi ve Türkiye'nin AB'ye Üyeliği", 2. Kriz ve Kritik Konferansları, Avrupa Birliği'nin Krizi ve Kritiği Konferansında Sunulmuş Bildiri, Sakarya Üniversitesi, 25-26 Nisan 2012.

Allen, Christopher, (2010), *Islamophobia*, Ashgate Publishing Limited, England, 2010.

Aslan, Alice, (2009), *İslamophobia in Australia*, Agora Press, Sydney, 2009.

Atacan, Fulya, (2008), "Radikal İslam'ın Küresel Bir Tehdit'e Dönüşüm Süreci: Afganistan Deneyimi", YDU Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Volume I Sayı/Number 1 Nisan/April.

Battistella, Dario, (2002), "Recherche ennemi désespérément..., Réponse à Samuel P. Huntington à propos d'un affrontement à venir entre l'Occident et l'Islam", *Confluences Méditerranée*, 2002/1 N°40.

Bacon, Francis, (2004), *Denemeler*, çev. Elif Günçe, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Berzezinski, Zbigniew, (2005), "Tercih, Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?", çev. Cem Küçük, İstanbul, İnkılâp Yayınevi 2. Baskı.

Canatan, Kadir, (2010), "İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım", Kadir Canatan, Özcan Hıdır, (ed.) *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Eski Yeni Yayınları.

⁵² Zbigniew Berzezinski, "Tercih, Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?", çev. Cem Küçük, İstanbul, İnkılâp Yayınevi 2. Baskı, 2005, s. 13-14, 178

Çarhoğlu, Bihter, (2007), "Medeniyetler Çatışması ve Batı Medyasında İslâm Söylemi: Almanya Örneği", Doğu Batı Düşünce Dergisi Vol:10 No:41, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Çarkman, Aslı, (2013), "Avrupa ve Öteki: Avrupa İmgisinin Osmanlı Aydınlanmasından Yansıması", E. Fuat Keyman (der.) Türkiye'nin Yeniden İnşası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Davutoğlu, Ahmet, (2011), Küresel Bunalım, Küre Yayınları, 25. Baskı, İstanbul.

Ahmet Davutoğlu, (2004), Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, 17. Baskı, İstanbul.

Fourest, Caroline ve Venner Fiammetta, (2003), "Islamophobia?", Prochoix, No : 26-27, Automne-Hiver, Paris.

Ecevit, Yüksel Alper, Özgür Ünal, Selcen Öner, Merve Özdemirkıran, Avrupa Parlamentosu Seçimleri ve Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi, Betam, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu, 14/167, 4 Haziran, 2014.

Fukuyama, Francis, (2011), Tarihin Sonu ve Son İnsan, çev. Zülfü Dicleli Profil Yayınları, 2.Baskı İstanbul.

Göle, Nilüfer, (2013), "La montée de l'islamophobie en Europe", Bertrand Badie et Dominic Vidal, (eds.), Puissances d'Hier ed Demain, L'Etat du Monde 2014, La Decouverte, Paris.

Hourani, Albert, (2001), Avrupa ve Orta doğu, çev. Ahmet Aydoğan, Fahrettin Altun, İstanbul.

Hodgson, G. S. Marshall G. S., (2001), Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek, çev. Ahmet Kanlıdere, Ahmet Aydoğan, Yöneliş, İstanbul.

Huntington, Samuel, (2006), Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir, İstanbul, Okyanus Yayınları.

Islamophobia: A Challenge for Us All, Runnymede Trust, Londra, 1997.

International Herald Tribune, (1993), "Another Despotism Seeks to Infiltrate the West", 9 Eylül 1993.

Johnson, Galen, (2000), "Muhammad and Ideology in Medieval Christian Literature", Islam and Christian-Muslim Relations.

Kentel, Ferhat, (2012), "İslamofobi" Vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak, (iç.) İslamofobi Kolektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas Kemal İbn-i Hüsam Vakfı Sempozyum Tebliğleri 30 Nisan-1 Mayıs 2010 Sivas, AnkaMat Matbaacılık, Ankara.

Kirman, Ali, (2010), "İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu?", Journal of Islamic Research.

Kula, Onur Bilge, (2005), Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Lewis, Bernard, (1993), Islam and the West, Oxford University Press, New York.

Öztürk, Orhan, (1992), Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, Ankara.

Said, Edward, (1997), Orientalism, Seuil, Paris.

Schnapper, Dominique, (2005), Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki, çev., Aşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Servante, Alain, (2008), “Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler”, Özlem Kumrullar, (ed.) Dünyada Türk İmgesi, Kitap Yayınevi, 2. Basım.

Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (1996), Cilt 1, İstanbul.

Taş, Mehmet, (1999), Avrupa’da Irkçılık, Aşırı Sağ Partiler ve Göçmenler, İmge Yayınevi, Ankara.

Voltaire, (1994), Candide ya da İyimserlik, çev. Server Tanilli, Cem Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Fatma, (2008), Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara.

İnternet Kaynakları

Ayrımcı Sözlük, Türklere Yönelik Türkçe ve Yabancı Dillerde Ayrımcı Değiş, Deyim ve Atasözleri, <http://ayrimcisozluk.blogspot.com>.

Çiçek, Murat, “Avrupa’daki Sorunlar: Almanya’da Uyanan Dev”, Politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/avrupadaki-sorunlar-almanyada-uyanandev/>.

EU-MIDIS, “Enquête de l’Union européenne sur les minorités et la discrimination”, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/663-FRA-2011_EU_MIDIS_FR.pdf.

Iordanou, George, “Golden Dawn is growing – Europe must help curb the rise of the far right”, The Guardian, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/19/golden-dawn-europe-greek-cypriot>.

Örmeci Ozan, “Avrupa’da Aşırı Sağın Önlenemez Yükselişi”, Politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/avrupada-asiri-sagin-onlenemez-yukselisi/>,

PEW, “The Future of the Global Muslim Population Projections for 2010-2030” Analysis”, <http://www.pewforum.org/The-Future-of-the-Global-Muslim-Population.aspx>.